

KOVÁCS SÁNDOR

HÁNYATOTT SORSÚ MAGYAR EMLÉKEK A MÁRAMAROSI VÖLGYEK TELEPÜLÉSEIN

A Máramarosi-medencében észak felől, a hegyek oldalában összegyűjtött forrás- és hóolvadék vízzel számtalan mellékág torkollik a Tiszába. Ezek völgyeiben kisebb-nagyobb települések sorakoznak. Ezúttal ilyen falvakat, illetve azok hányatott sorsú magyar emlékeit vesszük görcső alá.

HERINCSE

A Huszttól északabbra, a Nagyág folyó völgyében fekvő Szelemezőként (*Zeleumezeu*) ismert oláh hegyipásztortelepét Nagy Lajos királytól a Bilkei vajdacsalád falutelepítési céllal kapta. A későbbi Herincse (*Горинчово*) aztán az egész folyóvölgy meghatározó településévé vált. A ruszin falu lakossága 3073 fő. Újabbban a 16 települést egyesítő kistérség központja.

A községet az anyaországhoz történt 1939. márciusi visszatérés után, nyáron Esztergom testvértelepüléssé fogadta. 1943. június 27-én a falu központjában felavatták a Hősök Emlékművét és az Esztergom által adományozott Országzászlót. Az avatásról a *Kárpáti Híradó* július 1-jei számában tudósított: „*Ünnepe volt vasárnap Herincse községnek; amikor hősi emlékművet és országzászlót avatott. 11 órakor az ünnepélyes templomi zászlószentelés után kezdődött az avatóünnepség. Hricó Béla herincsei főjegyző üdvözlő beszéde után Esztergom testvérváros képviselőjében Etter polgármester magyar és lengyel, dr. Dudinszky Béla alispán és dr. Buday István országgyűlési képviselő ruszin nyelven szölköttek a megjelentekhez.*

Az ereklyés országzászló nagybizottsága nevében megbízottként, nagyhatalmú beszéd keretében Budaváry László volt országgyűlési képviselő vette át az emlékművet.

Az ünnepséget bajtársi ebéd, majd délután leventeünnepély követte.”

Az emlékmű, amelynek építéséhez Esztergom is jelentős anyagi támogatással járult hozzá, körbekerített kis halmon állt. Erre négy lépcső vezetett fel. A halom tetején kétlépcsős alacsony talapzatból emelkedett ki a hármás

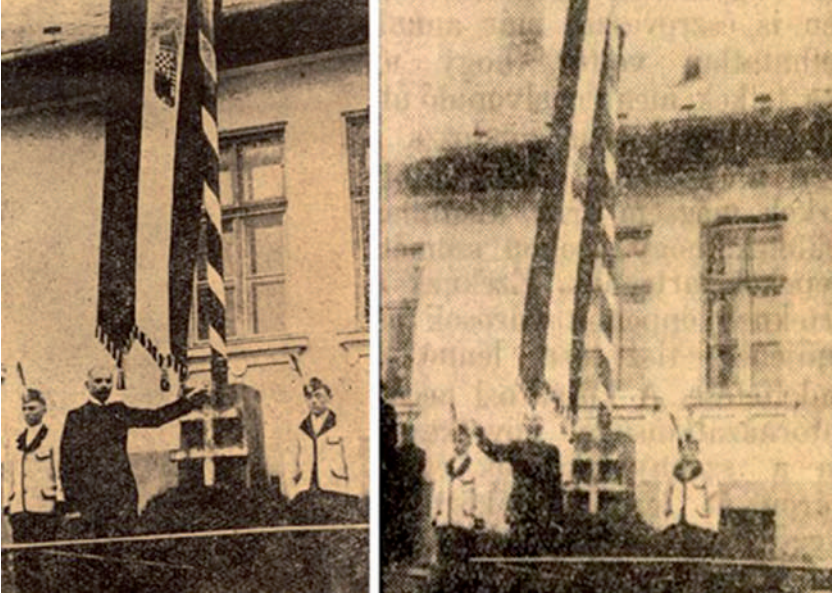
A herincei emlékmű régi képeslapon. Az emlékmű helyén emelt szovjet emlékművön a vörös csillag fölött a szemléletváltás jelképe – a kereszt 2007-ben. (A szerző felvétele.)

tagolású emlékmű. Középső része az Országzászló küldetését hirdette, a két oldalsó a háború hőseinek állított emléket. A lobogó rúdja a középső rész mögül tört az ég felé.

A szovjet korszakban eltávolították, helyére épült a szovjet katonák vöröscsillagos emlékműve. A rendszerváltás után az ötágú csillag megtartása mellett az emlékmű tetejére latin keresztet állítottak. Mellette egy ortodox feszületet emeltek.

ÖKÖRMEZŐ

A Poloninák és a Kárpátok főgerince között húzódó hosszanti völgyet Verhovinaként (*Felvidék*) emlegetjük. Itt, a Nagyág felső folyásánál fekszik az egész Nagyág-völgy legnagyobb települése, Ökörmező (*Міжзип'я*). A hegylakó (verhovinai) ruszinság egyik etnikai csoportja, a bojkók meghatározó szellemi központja a Borzsa-havasok és a Kraszna-havas által körbezárt völgykatlanban fekszik. A katlanból a Toronyai-hágóra vezető út már ezer éve is ismert volt, de a településről csak a 14. század óta tudunk. Érdekes, hogy a Verhovina két fontos települése, Ökörmező és Volóc (*Воловець*), alapítása idején ugyanazon a néven, Ökörmezőként volt ismert. Előbb csak a pásztorok viskói voltak itt, de később

Az ökörmezői emlékmű avatása. (Országzászló, 1941; Friss Ujság, 1939. 11. 12.)

Az emlékmű avatása után. (Országzászló, 1941.)

állandó település jött létre. 1415-ben Ökörmezőt az Úrmezeiek birtokaként említették. 1467-ben megvásárolta a vidéket a Dolhay család. 2001-ben a ruszin városi jellegű település lakossága 9656 fő volt, ebből 6 fő magyar nemzetiségű. A korábbi járási székhely ma a 22 települést egyesítő kistérség központja.

Ökörmező az anyaországhoz 1939 márciusában, a katonai akció során került vissza. Debrecen Ökörmezőt testvértelepüléssé fogadta. Néhány hónap múlva, november 5-én a településen felavatták a Debrecen hathatós anyagi támogatásával épült Országzászló Emlékművet. Az avatási ünnepségen nagy számú helyi és környékbeli lakosság mellett részt vettek a hatóságok, valamint a honvédség képviselői. Dr. Dudits Endre főszolgabíró és Szopko János esperes beszéde után dr. Balogh Sándor tanácsnok Debrecen nevében átadta a lobogót a községnek. Az Országzászlót az EONB nevében Végh Mihály tanácsstag iktatta be. Az ünnepségen felszólaló Kanyók János községi bírósági elnök és több felszólaló is kihangsúlyozta a magyar hazáért hűségüket. Az avatásról a *Kárpáti Magyar Hírlap* november 11-i számában tudósított: „... meleg ünnepség keretében avatták fel Ökörmezőn a Debrecen által adományozott országzászlót. »Ez a zászló ma még csak félárbocon leng – mondta többek között dr. Balogh Sándor debreceni kulturatanácsos –, de mindannyian forró hittel hisszük hogy nemso-kára eljön az az idő, amikor felszökik ez a zászló az árboc csúcsára és hirdeti a magyar Feltámadást és a magyar igazság teljes diadalát«. Utána az Erekyés Országzászló nagybizottság nevében Végh (helyesen: Végh – KS) Mihály beszélt. Azután sorra helyezték el koszorúikat a hadsereg, Debrecen város, Ökörmező elöljárósága és a különböző Testületek és Intézmények. Az ünnepséget többszáz terítékes bankett, este díszes levante előadás zárta be.»

1942-ben a Hősök Napján leplezték le az ökörmezői laktanya falán az 1941 júliusában a Viskov környéki harcokban elesett hős bajtársak emléktábláját.

Sajnos egyik magyar emlék sem élte túl a szovjet rendszert.

TARÚJFALU

A Nagygáj jobb oldali mellékvizének, a Tar(*Holjatinka*)-pataknak a völgyében, a Toronyai-hágó közelében fekszik Tarújfalu (*Новоселиця*). A 17. században még Felsőholyatinként emlegették. Az Ökörmezői kistérséghez tartozó bojkó falu lakossága 1054 fő.

Az anyaországhoz történt 1939-es visszatérés után, nyáron előbb Eger, majd Vác is testvértelepüléssé választotta Tarújfalut. Július 22-én Eger 9 fős delegációja látogatott el a ruszin községbe. A város üdvözlőlevele mellett

adományokkal is kedveskedtek a testvérközség lakosságának. Sőt, egy szép Országzászlót is vittek ajándékba. A *Hevesvármegye* című lap 1939. augusztus 12-i számában leírja a lobogót, és tudósít annak felavatásáról is:

„*Visszük a templomból a felszentelt országzászlót, amelynek egyik oldalán angyalos országcímerünk, a másikon a már megnagyobbodott csonka országot megábazáró országtérkép, alatta betűkbe himezett szent hitünk: IGY VOLT — IGY LESZ. [...]*

A templom előtti téren hatalmas árbócon emelkedik országzászlónk a kéklő ég felé. Büszkén, bizakodóan leng felettünk és diadalmasan, ujjongva integet a szemközti lengyel határ felé. [...]

Megtörténik az országzászló hivatalos átadása és átvétele. A megható ünnepség után a 48-as honvédelmekhez vonulunk és hódolunk a hősök emlékének. Hollósy Tivadar egri ügyvéd magyar és ruthén nyelvű beszéd kíséretében teszi le Eger város közönségének koszorúját. Újból felcsendül a Himnusz és a Szózat. Hangjait viszi a kárpáti szél a közeli bércek felé, ahol már újra magyar honvédek állnak az ezeréves vártán.”

A cikkben említett 48-as honvédelmekről sajnos semmilyen információval nem rendelkezünk. Ez az Országzászló sem élte túl a szovjet pusztítást.

ÖTVÖSFALVA

Huszttól keletre, a Bajlovo-patak mentén fekszik Ötvösfalva (Золотарьово). Az okmányok tanúsága szerint a települést a környék legnagyobb birtokosai, a Rozsályi Kunok hozták létre a 15. század végén. Kezdetben többségében magyar ajkú volt, de később ez a falu is elruszinosodott. Ma a Kövesligeti (Drahovói) Kistérséghez tartozó község lakossága 4223 fő.

Az anyaországához történt 1939-es visszatérés után, 1940 szeptemberében a település Országzászlót avatott. A talapzatot és lobogót a honvédség nevében vitéz Bélydy Alajos tábornok adta át a községnek. Az avatáson a nagyszámú közönség előtt több magyar, valamint ruszin nyelvű beszéd hangzott el. Az új országzászlót az EONB iktatta be.

A szovjet korszakban távolították el.

A TALABOR-MENTI FALVAK

1940 nyarán egy sor Talabor-menti településen – Talaborfaluban (Теребля), Uglyán (Угля), Csománfalván (Чумальово), Kricsfalván (Кричово), Kövesligeten (Драгово), Alsókalocsán (Колочава), Alsószine-

*A talaborfalui Országzászló Emlékmű erős takarásban.
(Kassai Zsuzsanna gyűjteménye.)*

véren (Синевиp), Úrmezőn (Руське Поле) – avattak Országzászlót. Erről a korabeli sajtó szűkszavúan szeptember elején számolt be. Valamennyit a honvédség közreműködésével állították, és vitéz Bély Lajos tábornok adta át a községeknek. Az Ereklýés Országzászló Nagybizottsága ezeket rendre be is iktatta az országos jegyzékbe. Az avatási ünnepségeken részt vett a községek lakosságának színe-java, az avatási beszédek mindenütt ruszin és magyar nyelven is elhangzottak. Ezeket az Országzászlókat is a szovjetrendszer alatt távolították el a helyükről.

A felsorolt települések emlékművei közül sajnos csak kettőről sikerült archív fényképfelvételeket találni. Az egyik a talaborfalui. A másíkról, a kövesligetíról a nyíregyházi Huszár Egyesület egy képsorozatát őriz. Filotás Tivadar nyíregyházi huszár főhadnagy az 1939-es bevonulás után Kárpát-alján teljesített szolgálatot. Az eseményeket szorgalmasan fényképezte, és egy emlékalbumban az utókor számára értékes gyűjteményt hagyott hátra. Az albumból a kövesligeti Országzászló Emlékmű 1940. augusztus 14-i avatásáról készült felvételek közül válogattunk.

Az 1868-ban Csodatevő Szent Miklós tiszteletére épült görögkatolikus templom előtt emelt emlékmű kettős tagolású, négyszög alakú volt. A jobb

A kővesligeti Országzászló avatása.

(Filotás Tivadar felvételei, a nyíregyházi Huszár Egyesület gyűjteménye.)

oldali, alacsonyabb tömb tetejére épült a zászlóárbóc. A homlokzat közepén márványtábla hirdette:

**KÁRPÁTALJA VISSZATÉRT
1939. MÁRC. 15.**

A bal oldali, magasabb tömb felső részén szintén volt egy kisebb tábla, aminek a szövegét nem ismerjük. A posztamenshez előlről hármalépcsős vezetett fel. Az egész emlékművet a négy sarkán kőoszlopokra erősített díszlánccal vették körül.

Ez az emlékmű is a szovjet rombolás áldozatává vált.

A BOVCÁR-FORRÁS

A Vezérlő Fejedelem a történelem egyetlen jelentős alakja, aki, igaz tiszteletet tanúsított a sokat szenvedett, és azóta is minden hatalom által megalázott ruszin nép iránt. A hű rutének cárnak nevezték a fejedelmet, s amerre csak járt, a helyet *bov cár* (itt járt a cár) jelzővel illették. Mivel a fejedelem Égermező (*Вільшани*) faluban is járt, ezért az iránta való tiszteletből a helyiek a Talabor jobb partján húzódo hosszú hegyláncot, az Ordas-bércet Bovcarszkij-verh (*Bovcarszki-bérc, Rákóczi-bérc*) névre keresztelték. A hegy lábánál egykoron egy kis tíz-tizenkét házból álló önálló település volt. Ez a ruszin falucska is a Bovcár (*Rákóczi-szálás*) nevet vette fel. Ma már beolvadt Égermezőbe.

Itt, a hegy oldalában, közvetlenül az út mentén találunk egy kristálytiszta vizű forrást. Erről a nép úgy tartja, hogy vizével 1711. februárjában II. Rákóczi Ferenc is oltotta a szomját. A forrást el is keresztelték Bovcár-forrásnak. A millennium évében, 1896-ban Kövesliget község költségén (*ekkor Bovcár-telep Kövesliget külterülete volt*) a forrás fölé kockakövekből boltíves emlékfalat építettek. Az emlékmű kivitelezését Füzy Zoltán szinevéri erdész, Hoffmann Brúnó bustyaházai erdészjelölt, Fayt Antal kövesligeti jegyző irányította. A fal közepébe vörös márványtáblát helyeztek el, aranybetűs felirattal:

II. RÁKÓCZY FERENC
FEJEDELEM
ITT TARTÓZKODÁSÁNAK EMLÉKÉRE.
1711. FEBR. 19.   1896.

A szerző felvétele

Az avatási ünnepegről Várady Gábor *Máramarosi emlékkönyvében* (M. Szigeten 1901 Bayer Miksa Könyvnyomdájában) a következőképpen számolt be:

„1896. évi október hónap 18-án tartották meg az ünnepélyt. Szigetről, a szomszéd falvakból sokan seregettek egybe. Kovássy Zoltán alkalmi beszédet mondott. A történelemnek oly magasztos Rákóczy-korszakáról beszélt, lelkesítő szavakkal emlékezett meg a máramarosi orosz népről, a ki a „pro Deo et Libertate“ lobogót először támogatta a hazát kereső Rákóczynál.

»Legyen ez a forrás, — ugymond beszéde végén — és a felette levő emlék, a történelmi mult rokonszenves alakjának dicső emlékére felavatva és hálás kegyelettel megőrizve. A fáradt utas ez üdítő cseppekből nyerjen testébe erőt és ez aranybetűkben foglalt magasztos emlékek által honszerelmet. Ide zarándokoljon a Rákóczy rutén népe imádkozni és imádatl szeretni Istent és hazát. Ihletten csókot leheljen a hideg márványra az ifjúság és e cselekedetben legyen meg az a titkos varázserő, mely lángra gyujt magyar hazánkért minden honfi erényt. A honfiak és honleányok, kik e vidéken teljesítik élethivatásuk rendjét, szívják magukba e tiszta forrásvízből a tiszta és becsületes munkásság iránti szeretetet, mert a munkában acélozódik meg az erő, az erőben rejlik a kötelességérzet, a melynek első és legfőbb jelgéje az: mindent édes magyar hazánkért.

A történelmi mult e hatalmas, e csodás, e boldogtalan, e sajnálatra méltó és mégis magasztos alakja iránt pedig ápoljuk a kegyelet igazi érzetét.»

*A forrás az 1960-as években és az ezredfordulón.
(Kovács Gyula és a szerző felvétele.)*

Kovássy Zoltán jelentő beszéde alatt lehullott az emléket elfedő fehér lepel és ekkor Bilák Sándor lelkész egyházi ornatusban megáldotta az emlékművet. Majd rutén nyelven mondott beszédet, hogy a körülte sereglett rutén földmivesek is megértsék az ünnepnek jelentőségét. Ezután Pogány Ödön szintén rutén nyelven mondott hazafias beszédet, a község és a telep lakóinak gondjaira bízta az emlék megőrzését.”

Az emlékkönyvben az emléktábla szövegét tévesen írták le:

ITT VOLT II. RÁKÓCZY FERENC FEJEDELEM

1711. FEBRUÁR HÓNAP 18-ÁN – 1896.

A táblát a cseh uralom idején a hatalom leverette, de Fedor Szotar ruszin paraszt megmenekítette, és 20 éven át őrizte a szénapadlásán. Kárpátalja anyaországgal történt újraegyesülése után (1939) a kövesligeti főjegyző helyreállította. A szovjet korszakban különösebb atrocitás az emlékhelyet nem érte. Igaz, fokozatosan pusztult, elhanyagolttá vált. Az ezredforduló után felújították, a támfalát újrakövezték. 2019-ben a KMKSZ a Rákóczi emlékévé kapcsán szépen felújította. A forrás fölé kis esőbeállót építettek, és ebbe egy új táblát is elhelyeztek. Felirata többnyelvű:

„CUM DEO PRO PATRIA ET LIBERTATE”

С БОГОМ ЗА БАТЬКІВЩИНУ І ЗА СВОБОДУ!

A RÁKÓCZI EMLÉKÉV TISZTELETÉRE

állította a KMKSZ 2019.

A forrás környéke 2006-ban már rendezett volt. (A szerző felvétele.)

GÁNYA

A Tarac egyre inkább összezáródó völgyében, a folyó bal partján fekszik Gánya (*Гануци*). A 14. század óta ismert sólélőhely településének lakói rutén görögkeleti vallásúak voltak. 1402-ben Szász vajda fiai kapták meg. A 15. századtól kezdve több birtokosa is volt: az Úrmezeiek, a Tatulok, a Dolhayak, a Kornisok. A 18. században a görögkatolikus hitre a gyülekezet csak nehezen tért át. Még 1751-ben is arra panaszkodott a pap, hogy a nép nem tiszteli. A később megjuhászodott gyülekezet 1810-ben Istenszülő Szűz Mária Mennybevitele tiszteletére szép, kecses görögkatolikus fatemplomot épített. Ma 11 másik településsel együtt a Nyéresházai (*Нерешуця*) kistérséghez tartozik, lakossága 3984, ebből 4 fő magyar nemzetiségű.

Az anyaországhoz történt visszatérés után, 1941. június 1-jén avatták fel a község Országzászló Emlékművét. A *Kárpáti Híradó* 1941. június 4-i számában részletesen beszámolt az ünnepségről:

„Pünkösöd vasárnapján 17 órakor avatta föl a taracvölgyi járáshoz tartozó Gánya község országzászlaját mintegy 3000 főnyi ünneplő közönség jelenlétében. Az országzászló alapzatát zöld termésköből az utászászlóalj készítette és ajándékozta a községnek, míg a község hazafias ruszin lakossága a zászlót közadakozásból teremtette elő.

A zászlóavató ünnepségen megjelent dr. Dudinszky Béla, a máramarosi közigazgatási kirendeltség vezetője, dr. Hápka Péter miniszteri tanácsos, dr. Szabó István járási főszolgabíró, Náray Lajos alezredes, az utászászlóalj tiszti, altiszti és legénységi küldöttségének élén s az egész járás, valamint a környék hazafias lakossága.

Az ünnepség a magyar és ruszin Himnusszal kezdődött, majd Szakács Péter községi bíró magyar nyelven, míg Ficáj Mihály Konstantin ruszin nyelven üdvözölte a megjelenteket.

Az üdvözlő beszédek elhangzása után Zombory István görögkatolikus lelkész megszentelte a zászlót, átadta dr. Szabó Istvánné zászlóanyának, aki a következő szavak kíséretében adta át a zászlót Gánya község elöljáróságának:

– Átadom a zászlót Gánya község közönségének, hogy hirdesse a magyar föltámadást. Védjék és őrizzék becsülettel és testvéri hűséggel.

Ezután dr. Dudinszky Béla alispán mondta el magyarul és ruszinul nagyhatású avatóbeszédét, méltatva az ünnep jelentőségét, amelynek az kölcsönöz különös fényt, hogy az országzászló-avatóünnepség egy tiszta ruszinajkú községben a lakosság áldozatkészségéből fakadt.

Az avatóbeszéd elhangzása után dr. Hápka Péter miniszteri tanácsos mondott magyar és ruszin nyelven nagyhatású beszédet. A húszéves megszállás alatt a csehek minden törekvése az volt, hogy a történelmet meghamisítva, megmételtyezzék és a magyar nemzet ellen uszítsák azt a ruszin népet, amely évszázadokon keresztül boldogan és békében élt a szentistváni birodalomban. A magyar kormány áldozatkészsége minden tekintetben odairányul, hogy a félrevezetett és a cseh uralom alatt felnőtt új nemzedéket meggyőzze arról, hogy szeretettel, megértéssel és áldozatossággal is lehet országot kormányozni, népet nevelni, nem pedig – mint a csehek tették – terrorral és a széthúzás és gyűlölet magvának elhintésével.

– A mai ünnep – mondta dr. Hápka miniszteri tanácsos – gyönyörű példája a ruszin nép ragaszkodásának a szentistváni állameszméhez, s ilyen eredmények láttán minden becsületesen gondolkozó magyar és ruszin embernek, aki ezen a területen él, becsületesen és hűséggel kell dolgoznia a magyar–ruszin testvériség és megértés kiépítésén.

Az ünnepség a Szózat hangjai mellett ért véget. Az ünnepséget táncmulatság követte, amely szőnyegkiállításal volt egybekötve.”

Sajnos ez az emlék sem élte túl a szovjet rendszert.

KIRÁLYMEZŐ

A Tarac folyót létrehozó két mellékág – a Mokranka (*Mokra, Kis Tarac*)- és a Brusztura (*Bruszturanka, Teresulka*)-patakok – összefolyásánál, 520 m-rel a tenger szintje felett fekszik Kárpátalja egyik legérdekesebb települése. Az idilli hangulatú völgyben egy szépen ácsolt kétnyelvű, ukrán–német helységnevtábla büszkén hirdeti: Усть-Чорна – *Königsfeld*. Magyarul: Királymező (*Uszty Csorna*).

Mária Terézia korában a császári udvar a Kárpátok hatalmas erdeire is szemet vetett. 1768-ban a Tarac-környéki erdőségeket a kincstár a földbirtokosoktól megvásárolta. 1775-től a császári udvar Felső-Ausztriából, Salzkammergut és Tirol térségéből, amely közismert volt a kiváló erdőgazdálkodásról, megkezdte a fa kitermeléséhez és letutajozásához nélkülözhetetlen, szakértő erdei munkások betelepítését. A többségében még nőtlen telepéseknek az udvar garantálta a biztos megélhetést, és elhalálozásuk esetén pedig gondoskodást vállalt a családjuk felett. Nemcsak a különböző osztrák térségekből érkeztek telepések, hanem a Szepességből és Galíciából is. Hamarosan a Tarac völgyében egész német kolónia jött létre. Kezdetben csak lakatlan területeken telepedtek

le, és egy többen éltek. Később viszont több ruszin faluba betelepülve elvegyültek a helyi lakossággal. A telepeseket a kincstár különös becsben tartotta, és sérthetlenségük kifejezésére házaik homlokzatát a királynő által adományozott jelképpel – egy tölgyfaleveles pentagrammal – jelölték meg. Ez a szimbólum még ma is több királymezői ház homlokzatán megtalálható. A császári udvar akciójának sikerét bizonyítja, hogy a telepesek meghonosították a szakszerű és haladó szellemű erdőgazdálkodást, faüsztatást, valamint a korszerű tejjgazdaságot. A német közösség évszázadokon át nagy megértésben, harmonikusan élt a környező falvak ruszin és magyar lakosságával.

Királymező fejlődését megalapításától kezdve valami felfoghatatlan dinamizmus jellemezte. Nem a legnépesebb település volt, de kedvező földrajzi fekvésének köszönhetően nagyon hamar az erdészet központjává vált. Trianon után a cseh hatóságok a településnek új nevet adtak: Ust' Čorné, Ust'čorna. A település jelentősége az 1930-as években az erdei vasút megépülésével ugrásszerűen megnőtt. Fontos vasúti csomóponttá vált, mivel itt ágazott szét a két terjedelmes erdei vasúti szárnyvonal: az egyik a Mokranka-, a másik a Brusztura-patak völgyébe. Királymezőnek a térség gazdasági életében játszott vezető szerepe még jobban megerősödött. A fejlődés töretlen maradt a Magyarországhoz történt visszacsatolás után is. Királymező továbbra is virágzó kisváros volt. A háború után a szovjetrendszer Királymező cseh időből megismert nevét oroszosította, és így lett Königsfeldből Uszty Csorna. Gazdasági jelentősége ekkor sem csökkent, ennek köszönhetően 1957-ben városi jellegű településsé minősítették. A szovjethatalom végnapjaiban megkezdődött gazdasági válság Ukrajna füg-

A kincstár oltalmát jelképező tölgyfaleveles pentagram még ma is megtalálható egyik-másik királymezői ház homlokzatán. (A szerző felvételei.)

getlenné válása után elmélyült. Ez érezte hatását az élet minden területén. Az általános gazdasági leépülés a nagy múltú erdészeti központot fejlődésében visszavetette. Az 1998-as, de főleg a 2001-es árvíz borzalmas pusztítást végzett a településen. A pusztításnak esett áldozatul a kisvasút is. Az ukrán állam, mivel a vasút az erdészet kezelésében volt, hallani sem akart annak helyreállításáról. A szorult helyzetben lévő erdészet pedig, hogy törlessze alkalmazottjaival szemben felhalmozódott adósságát, felszámolta a vasutat, és a mozdítható értékeket a munkásoknak kártalanítás fejében kiárúsította. Az egykori hatvágányú királymezői vasútállomás forgalma megszűnt, az épületei lassan az enyészeté lesznek.

A nagy múltú királymezői német közösségnek a szovjetrendszer vetett véget. A szovjet front közeledtével a magyar hatóságok, félve a kommunista retorziótól, a német ajkú lakosságot szervezeten, minden hátrahagyott ingóságukat és ingatlanjukat jegyzőkönyvbe véve, kitelepítették. A front átvonulása után több német család visszatelepült, de alig akadt közöttük, aki saját házába beköltözhetett, mivel azokat vagy szovjet katonák, vagy a környék szegény népe önkényesen elfoglalta. A bűnös nemzetnek számító németek segítségért nem fordulhattak a vörös hatalomhoz. A visszatértek vagy itthon maradtak zömét 1944-ben a sztálini légerekbe hurcolták, vagy száműzték Szibériába. A szovjet rendszer a német lakosság kiszorításának érdekében mindent bevetett. Az 1950-es években a megmaradt német lakosságot kényszerítették, hogy vándoroljanak ki őshazájukba. Az elhurcoltak csak az 1960-as években térhettek haza, de sok esetben fedél nélkül maradtak, mert egykori saját, takaros házukat nem kapták vissza. A csodával határos módon megmaradt németek jelentős része az 1980-as években települt át Ausztriába vagy Németországba. Azóta Királymezőn és a környező falvakban csak elvétve találunk német ajkú lakosságot.

Ma a Técsői járáshoz tartozó Királymező négy települést egyesítő kistérségi központ, lakossága 1485 fő, ebből 13 fő magyar nemzetiségű, és mindössze 10 német vagy részben német gyökerekkel rendelkező családot tartanak nyilván.

A királymezői I. világháborús emlékmű. (A szerző felvétele.)

A település déli részén, a hegyoldalban lévő temetőben a Nagy Háború idején katonai parcellát alakítottak ki. Az I. világháborús katonatemető tervrajza megvan a prágai katonai levéltárban. Annak idején a sírok között központi keresztet is emeltek. Ezt később egy kőből épült emlékmű váltotta fel. A sír formájú emlékmű tetejét egy hatalmas kereszt díszíti. A mértéktartó, tagolt emlékfal központi részén karddal átdöfött rohamsisakot láthatunk. Alatta felirat hirdeti:

PRO PATRIA

A településen 1943. október 24-én avatták fel az Országzászló Emlékművet. Az ünnepnap 9 órakor szentmisével kezdődött. Majd a nagyszámú, különböző nemzetiségű – német, magyar, ruszin – közönség előtt Koller Pál magyar királyi erdőtanácsos mondott ünnepi beszédet. Ezt követően az Ereklýes Országzászló Nagybizottsága nevében dr. vitéz Kókényesy Péter országgyűlési képviselő avatta fel az erdészeti hatóság által létesített emlékművet.

Az avatási ünnepségről a korabeli sajtó is beszámolt, például a *Kárpáti Híradó*, a *Függetlenség* és az *Uj Magyarország* is.

Sajnos ez az emlékmű sem maradt meg, a helyiek már nem is emlékeznek rá.

AZ APSAI ZÁSZLÓ

A 39 km-es Apsa (*Apsica*, *Apsinec*)-patak mentén a ruszin falvak közé néhány románok által lakott település ékelődött. Ezek közül az egyik legjelentősebb a patakról elnevezett Középpapsa (*Середне Водяне*, románul: *Apsa de Mijloc*). Zsigmond király idején az oláh vajdák tulajdonában volt. Később az Úrmezeiek birtokolták, kihalásuk után pedig a Pogány családé lett. Ma a ruszinság lélekszáma emelkedett, ennek ellenére a falu 80%-ban román többségű. Lakossága 5676 fő, ebből 4597 fő román nemzetiségű. Középpapsa két dombján egy-egy csodálatos fatemplom emelkedik. A Csodatevő Szent Miklós tiszteletére épült felső javadalmi templom boronafala 1428-ból származik. Ez Kárpátalja legrégibbi részben fennmaradt fatemploma. Ha belegondolunk, a boronafalakat alkotó rönkök facsémétét talán a tatárjárás idején ültették. A falu másik fatemplomát beárnyékolja a fentebb ismertetett, tekintélyesebb istenháza. Pedig érdemes meglátogatni a faluközpont dombján épült alsó javadalmi templomot is.

Ehhez a templomhoz kapcsolódik a falu egy másik értékes ereklyéje. Nevezetesen egy Rákóczi-zászló. Dr. Szöllősy Tibor orvos, író és helytörténész – aki élete javát Máramarosban töltötte – kutatta a zászló történetét. Eredetéről a „*Teccő nekem ez a hely*” című könyvében (Intermix Kiadó,

Az alsó javadalmi fatemplom. (A szerző felvétele.)

Ungvár – Budapest, 1994.) így írt: „A zászló egykori „gazdáját” illetően különböző magyarázatok éltek: valaki úgy tudja, hogy azt Joódi Bálya Nikuczva vicehadnagy, az Ilosvay ezred harmadik kompániájának román nemzetiségű tisztje a majtényi fegyverletétel után nagy megpróbáltatások és veszélyek közepette hozta haza szülőfalujába, volt, aki azt állította, hogy a zászlót az alsóapsai Pap György mentette meg, valaki azt vélte tudni, hogy Huszt várának feladása után került haza egy ott szolgált katona révén.”

Korábban ifj. Pap József *Adalékok Máramaros történetéhez* című, 1909-ben megjelent munkájában már tett említést a zászlóról: „Van kuruckori zászlója is Máramarosnak. Csak néhány éve, hogy felfedezték Középpapsán. A nép féltékenyen őrzi és nem adná ki kezei közül egy világért sem. Midőn Hatfaludy László felszólította a falut, hogy küldje el Dolhára az 1903 június 7-iki ünnepély fényének emelésére, megtagadták a kérelem teljesítését. Mindenki gyanús, aki a zászló iránt érdeklődik. Azt hiszik a jó középpapsaiak, hogy megakarják fosztani drága emlékétől s azért tudakozódnak utána.” (lásd: *Máramaros megye. Hatodik Síp – Mandátum Kiadó, Budapest – Beregszász, 1997*)

Dr. Szöllősy könyvében azonban tudni véli, hogy „Ott volt viszont az erehlye az 1896-os técsői Kossuth-szobor avatásán, Kassán Rákóczi hamvainak megérkezésekor, minden állami-nemzeti ünnep alkalmával alatta vonultak fel.”

Érdekes, hogy van olyan forrás, amely több apszai zászlóról tesz említést. A *Nyirvidék Szabolcsi Hirlap* 1939. április 1-i számában így írt: „*Rákóczi halálának évfordulójára 1935 április 8-ára, megmozdult az egész ruszin föld. Nem volt emberemlékezet óta olyan búcsú, amelyre csak megközelítően is annyi ember tolongott volna, mint a Tiszaújlakon tartott Rákóczi emlék-ünnepre.*

Előkerültek a dicső Rákóczi-zászlók, amelyeket szinte ereklyeszámba tartanak a ruszinok. Ilyen zászló több családnál van Apsákon is, büszkék rája és semmi pénzért nem válnának meg tőle. Pedig a csehek 15–20 ezer koronát is igértek egyik-másiknak, földhöz ragadt szegény embernek, nem adták el. A nyelétől hajlandók lettek volna megválni, mert azt lehet szerezni az erdőben; de Rákóczi-zászlót...

Ilyen zászlók alatt az apszaiak is elzarándokoltak Tiszaújlakra.”

A többi forrás viszont következetesen egy zászlót említ. Igaz, azt néha Alsóapsának, máskor Felsőapsának tulajdonítják. Ezek nagy valószínűséggel elírások, téves információk, esetleg újságírói tévedések. Egy korabeli képeslap egyik képén a zászló, a másik képén pedig a középapsai alsó javadalmi Szent Miklós-fatemplomot ábrázolták. Ezt erősítette meg személyes közlésében 2003-ban Vasile Dan, az említett templom egyházközösségének akkori kántora.

A régi képeslapon a zászló mellett a középapsai alsó javadalmi fatemplom egyértelművé teszi a relikvia őrzésének helyét. (A szerző gyűjteménye.)

Szöllősy Tibor rátalált a Marina házaspárra, Ilonka nénire és Sándor bácsira, akik életük végén Alsóapsára költöztek, de korábban Középsásán éltek és ott tanítoskodtak. A kutató doktor említett könyvében közreadta a visszaemlékezésüket: *„Igen, igen a zászló a miénk volt, mi őriztük. Ott állt emlékekkel és tisztelettel övezve a tisztaszoba sarkában, a szentképek szomszédságában. 1920-ban, mikor édesapánk halálán volt, elmondta, hogy a zászlót az ő édesapja adta át neki, hogy őrizze, mint a szeme fényét, mert ez alatt a zászló alatt harcoltak, ontották a szabadságért vérüket őseink. Az ereklyét firól fira adták egymásnak a család férfi utódai.*

Még emlékszem, hogy nézett ki. Nem volt nagy méretű amolyan négyszögletes volt, úgy egy méter hosszú és valamivel kevésbé széles. Három masnival volt hozzáerősítve egy rövid rúdhoz. Maga a zászló zöld színű volt, a szélei sárgás-rojtosak, a közepén egy félhold volt, tele szakadásokkal, tépésekkel, valószínűleg golyó ütötte sebek voltak. A félhold mellett egy csillag is volt. Alul – a közepe táján – hiányzott a zászlóból egy jókora darab, amolyan háromszögletes. 44 előtt, minden ünnep alkalmával kivittük a zászlót a falu központjába, az volt az ünnepek fénypontja.”

Megpróbáljuk az ereklye-zászlóval kapcsolatosan rendelkezésünkre álló ismereteinket kronológiai sorrendbe rendezni. A már említett 1935. április 7-i tiszaujlaki, tízezres tömeget megmozgató Rákóczi-ünnep beszámolójában a *Prágai Magyar Hírlap* 1935. április 9-i számában így tudósított:

„Ide sereglettek a hegyvidéki ruszinok gubás zarándokai, a máramarosi románok, az Apsák, Tiszafehéregyháza, Faluszlatina kiküldöttei, akik drága kincs-ként magukkal hozták a templomukban kegyelettel őrzött Rákóczi-zászlót. [...]

A lovasbandériumot a magyar cserkészek, a magyar iskolásgyermek és a magyarruhás leányok virágokkal, csokrokkal követték. A jövő reménységeit a felnőttek követték, elől a Rákóczi-zászlóval, amelyet testőrökként fogtak körül a román zarándokok.”

Husztai Lajos, a korabeli Tiszaujlaki Kultúregylet egyik legaktívabb tagja, az 1935-ös Rákóczi-ünnep egyik szervezője a *Kárpáti Igaz Szó* 1992. június 5-i számában a zászló jelenlétének tényét erősítette meg: *„Nagy örömünkre a Marina család is megérkezett Apsáról, egy eredeti Rákóczi-zászlóval.”*

A cseh időben azonban a zászló megőrzése nem volt problémamentes. A *Pesti Hírlap* 1938. október 19-i számában erről olvashatunk is: *„Rákóczi kurucjai voltak valamikor az alsóapsaiak (sic!) s ma is ott őrzik templomukban a fejedelem Szűz Máriás lobogóját. A szebb s jobb magyar világban ezzel jártak a máriapócsi nagybucsukra. Ugy másfél esztendeje a csehek el*

akarták kobozni a szent lobogót. A pap szolgálója azonban a zsandárbeszédet kihallgatta, felszaladt a toronyba s félreverte a harangot. A nagy falu népe előzudult s megfutamította a csendőröket. Másnap nagy erősítéssel jöttek a parancs végrehajtására, de az alsóapsaiak baltára s kaszára kaptak s körülvették a templomot. Segítségre odasereglettek a szomszéd rutén falvakból is s feszülő embermellet bátyázták körül a templomot . . . Vérre, életre . . . A csehek megint visszavonultak s aztán megindult Prágával a nagy levelezés. Az alsóapsaiak pedig tiz álló napig százas gárdával éjjel-nappal őrizték a templomot. Végül az alsóapsai papot és birót behívták Husztra, ahol jegyzőkönyvileg kellett tanusítaniok, hogy a lobogó nem „hadi zászló“, hanem „vallásos kegytárgy“. Pedig bizony arra a zászlóra rá vannak himezve a „Cum Deo pro patria et libertate“ gyönyörű szavai. Az alsóapsaiak tudják is a jelentését. A választásokon utolsó emberig a magyar pártra szavaztak.

A román Alsóapsán Rákóczi lobogója most is odaborul a templom oltárra s a fenyvesek alján most is regéket szőnek az álmodozás aranyguzsalyán a szent fejedelemről, aki fehér cipót adott mindennap a népének s bársonyos, aranyos dolmányujjával törölgetett le könnyet s veritéket...”

Amint láthatjuk, itt a lap alsóapsainak titulálja a zászlót.

Az évszázadokon át féltve őrzött fecskefarkú zászló a falu valamennyi ünnepének elmaradhatatlan kelléke volt. Állítólag a cseh uralom éveiben, félve annak elvesztésétől, Máramarosszigeten át az anyaországba menekítették. Erről írt a *Pesti Hirlap* 1939. március 23-i számában: „*És ugyancsak román nemzeti viseletben résztvett az ünnepségen Apsa községből az az Ona Péter is, aki husz évvel ezelőtt, a cseh megszálláskor, a teste köré csavarva mentette át román területen keresztül Magyarországra a híres középsai Rákóczi-zászlót...*”

Az anyaországhoz történt visszatérés után a zászló megőrzése és a magyar elkötelezettség okán Horthy kormányzó kitüntette figyelmével az apsaikat. Az MTI 1940. június 17-én egy ezzel kapcsolatos eseményről tudósított: „*A Máramaros-megyében lévő rahói járás lakossága görögkatolikus püünkös-d-hétfőjén vette át Horthy Miklós kormányzó nemzetiszinü selyemzászlóját, amelyet Perényi Zsigmond báró kormányzói biztos adott át Középsán a község román lakosságának. Alsóapsa, Fejéregyháza és Faluszlatina román lakóin kívül Aknaszlatináról és Körtvélyesről is számos rutén nemzetiségű érdeklődő kereste fel Középsát, melynek főutcáján több ezer főnyi nemzeti viseletű ruhába öltözött szinpompás csoport hullámozott. A román nők himzett bőrmellényben, a férfiak pedig diszes arasznyi széles*

bőrtüszővel, bocskorban jelentek meg. Valamennyiük fején a jellegzetes nagykarimájú szalmakalap volt látható. A diadalkaput magyar nemzeti színekkel díszítették. Virágokkal rakták ki rajta ezt a mondatot: „Hiszek Magyarország feltámadásában”. [...]

A diadalkapu alatt helyezték el az 1707 évszámot feltüntető Rákóczi-lobogót és azt a díszes selyemlobogót, amelyet Horthy Miklós kormányzó ajándékozott a községnek.

Szalmakalapos leventék sorfala között vonult a kormányzói biztos és kísérete a táborigádhoz, amelyen Mojsz Gergely, a görögkatolikus románok magyarországi esperese mutatott be szentmisét, utána pedig megáldotta Horthy Miklós zászlaját.

Perényi Zsigmond kormányzói biztos mondott ezután eljenzéstől többször megszakított lelkeshangú beszédet a rutén és román hallgatóságához. Elmondotta, hogy Horthy Miklós zászlója a legmagasabb elismerés jele és méltó párja a Nagyságos Fejedelen lobogójának, melyek összekapcsolják a multat a jellel. A haza és testvérszeretetet jelenti ez a két zászló és a polgári, valamint katonai erényeket. II. Rákóczi Ferenc mindenét feláldozta a hazáért és ezalatt a kopott Máriás-lobogó alatt harcolt ennek a környéknek minden népe a szabadságért és a magyar földért. Horthy Miklós zászlója pedig azt hirdeti, hogy a pusztulásból elvezetett mindnyájunkat a feltámadásba. De ezenkívül azt is jelenti ez az új zászló, hogy a derék apszai románok húsz év minden megpróbáltatása alatt sem feledkeztek meg az anyaországról.

Mojsz Gergely görögkatolikus esperes román és magyar nyelven beszélt. Ezt a zászlót – mondotta többek között – azért ajándékozta nekünk kormányzó urunk – hogy megköszönje a magyar hazához való törhetetlen hűségünket. A Rákóczi-zászló alatt is együtt harcoltunk magyarok, románok és rutének és amint megőriztük a Nagyságos Fejedelemtől ajándékát, éppen úgy megbecsüljük ezt az új lobogót is. Amikor elcsendesedett a dörgő taps és helyeslés, Turkus László középapszai albíró lépett az emelvényre és mondott magyarnyelvű beszédet, melyben a nép nevében megköszönte a kormányzó bizalmát, mint a hűség jutalmát. Ezt az alkalmat is fölhasználom arra – mondotta – hogy legmélyebb hódolatunkat fejezzem ki főméltóságú urunk iránt és ünnepélyesen megfogadjuk, hogy utolsó csepp vérünkig megvédelmezzük és soha el nem hagyjuk ezt a zászlót.”

Még ebben az évben a zászló Budapesten is feltűnt. A *Magyar Lapok* 1940. december 15-i számában a budavári ünnepek előkészületeiről beszámolva ezt írta: „Az Apsa környéki román szervezetek azt a megalapító kérelmüket terjesztették elő, hogy az ünnepeken régi kuruckorabeli

Rákóczi-zászlójuk alatt vonulhassanak fel, amelyet 200 év óta őriznek kegyelettel s amelyet a cseh uralom alatt gondosan rejtegettek. Az ország nemzetvédelmi bizottsága természetesen a legnagyobb örömmel járult hozzá a kérelem teljesítéséhez.”

1943-ban, a huszti Hősök Emlékművének országos jelentőségű avatóünnepségére az oda elzarándokló apsaiak elvitték a Rákóczi-zászlót és a Horthy kormányzótól kapott nemzeti színű zászlót. Erről a korabeli Filmhíradó felvételei is tanúskodnak.

Az *Esti Ujság* 1943. november 8-i számában a község nevét tévesen írta le: „Az emlékmű és a díszemlvény között sorakozott fel a máramarosmegyei román lakosságú (sic!) Felsőapsa (sic!) küldöttsége, a román bíró kezében a szaggatott és kopott Rákóczi-zászló, amelyet a megszállás ideje alatt féltő gonddal rejtegettek, s a küldöttség egy másik tagjának kezében az a gyönyörű himzésű piros-fehér-zöld zászló, amelyet Rákóczi zászlójának hűséges megőrzéséért a kormányzó ur öfőméltósága adományozott Felsőapsa román lakosságának.”

A *Nemzeti Ujság* 1943. november 9-én szintén Felsőapsának nevezte a falut: „Ez a három tiszamenti román község, amely Rákóczi Ferenc kurucáival együtt küzdött és azóta is nem egyszer fogott fegyvert a magyarság ügye mellett, ereklyeként őrzi II. Rákóczi Ferenc ősi zászlaját, amelyet a Nagyságos Fejedelem a hűség, kitartás és becsület elismerésének jeléül adományozott nekik. Három apsai család őrzi Rákóczi hadi lobogóját, ők őrizték a cseh uralom alatt is, amikor valóságos hajtóvadászatot rendeztek a zászló kézre kerítésére, de őrzői elrejtették és a legsúlyosabb fenyegetések ellenére sem voltak hajlandók kiadni. A zászló féltett, őrzött kincs, Felsőapsa községből csak akkor vihetik ki, ha a három román család valamennyi tagja kíséri. Az emlékmű előtt sorakoztak föl az apsaiak, Rákóczi zászlójával és azzal a nemzetiszínű zászlóval, amelyet Kárpátalja visszatérése után Magyarország Kormányzója adományozott a hűséges román községnek.”

Ugyanezen a napon az *Új Magyarság* című lap erről így fogalmazott: „Az emlékmű előterében tíztagú halinás küldöttség áll szobormereven, az apsai románok. Turkus László községi bíró világháborús kitüntetések sorával és a nemzetvédelmi kereszttel mellén magasra tartja a Rákóczi fejedelem kék lobogóját, amelyet ő és felesége őriztek meg a cseh megszállás alatt a történelmi ereklye után szimatoló hatóságok fondorlataival és önkényével szemben. Román nemzeti díszbe öltözött felesége mellén szintúgy ott a nemzetvédelmi kereszt. Az apsai kisbíró pedig a falu hűségéért ajándékba kapott háromszínű magyar lobogót tartja.”

Az apsai delegáció a Horthy által adományozott magyar és a Rákóczi-zászlóval Huszton 1943-ban.

A szovjetrendszer alatt a helyzet gyökeresen megváltozott, a zászlóra is mostoha idők köszöntöttek. A fentebb már idézett Marina házaspár erre így emlékezett: „1948-ban – érthető okokból kifolyólag nem mertük otthon tartani – leadtuk az egyháznak, ott volt kitűzve a szentély előtt a templomban. Ott is volt két évig, mígnem 1950-ben a falu akkori előljárója, akit ragadványnevéen Borisoculujnak neveztek, elvette a zászlót avval a magyarázattal, hogy az új világban nincs ott helye. Azóta nyoma veszett. Nem tartozott a kristálytiszta jellemek közé: lehet, hogy eladta. Vannak, akik tudni vélik, hogy a zászló Szigetre került.” A másik adatközlő, Vasile Dan pedig erről a következőket mondotta: „Ami a Rákóczi-zászlót illeti, én még láttam, a régi templomban volt a magyar zászlóval együtt. 1950-ben a falu polgármestere, András miliciával jött és elvitte. Odaadták egy kommunistának. Hogy hová került, nem tudjuk. Csak fénykép maradt a zászlóról. Elvitték a magyar zászlóval együtt. Abban az időben romboltak mindenütt, tönkre tették a földeket, tönkre tették az embereket, tönkre tették mindent.”

Tehát a jócskán megkopott, több helyen szakadt, lyukas fecskefarkú hadizászló az alsó javadalmi templomba került. Úgy vélték, itt nem érheti semmilyen bántódás. Még szakadt állapotában is az istenháza ékességének számított. De nemcsak a templom éke volt, erre a zászlóra büszke volt Középpapasa és a környező falvak románajkú lakosságának apraja-nagyja. A szovjet berendezkedés után hollétét legfeljebb találgatni lehet.

Azt beszélnek, hogy a Rákóczi-szabadságharc első győztes csatájáról évente megemlékező tiszaujlaki Turul-ünnepségen ismeretlenek a titokzatos zászlót időnként felmutatják, de még az ünnepség vége előtt újra elrejtik. Az is lehetséges, hogy ez csupán a városi legendák körébe sorolható.

Mindent összevetve, nem mindennapi megállapításra juthatunk. Az apasai románság évszázadokon át ereklyeként tisztelte, óvta és büszkén mutatta fel a kuruckor eme relikviáját, aztán a román ajkú felekezet templomában, a szentély előtt Rákóczi fecskefarkú hadizászlója és a Horthy Miklós által tiszteletből adományozott nemzetiszínű zászló éveken keresztül egymás mellett erősítette az ott élők hitét és magyarságtudatát.

Azt hiszem, mindez önmagáért beszél, és talán példa nélküli is.

